

”מה רציתי להגיד?” פועלי תפיסה ואמירה בעברית הדבורה – משימוש מילולי לשימוש פרגמטי

אסתר בורוכובסקי בר אבא

מילים וביטויים רבים רווחים בשיח היום-יומי הדבור במשמעות שונה ממשמעותם המקורית, למשל כאילו, פשוט, אתה יודע. השוו למשל בין שני המבעים האלה:

הייתי שם כל היום, אתה יודע, וכבר הייתי עייף.

אתה יודע שצביה מתחתנת?

במבע הראשון הביטוי אתה יודע מציין את ניסונו של הדובר ליצור קרבה ושיתוף בינו ובין בן שיחו, ואילו במבע השני הוא משמש כמשמעותו המקורית, המילולית. בכל מבע מתפקד הביטוי במישור שיח אחר. נסיבות הפקתו של השיח היום-יומי הדבור, הכוללות אינטראקציה בין הדוברים והמחייבות חשיבה וניסוח תוך כדי דיבור, גורמות שהשיח מתנהל בו בזמן בשני מישורים גלויים: במישור האחד מחליפים הדוברים תכנים זה עם זה, ובמישור האחר, שהוא בבחינת מטא-שיחה, הם מעבירים זה לזה מסרים על אודות עמדתם כלפי התכנים האלה ועל אודות התנהלות השיחה המתקיימת ביניהם באותו רגע. למשל הם מבקשים זה מזה תשומת לב או רשות דיבור, מתריעים התרעות ומקדימים הקדמות הנוגעות לתוכן ומדווחים זה לזה על דעתם כאשר לתוכן המועבר, על מידת מעורבותם הרגשית בתוכן, על מידת הבנתם זה את זה ועל מידת התוקף שהם נותנים לדבריהם.

שני המישורים הללו נבדלים לא רק בעולמות שהם מאזכרים – האחד את העולם החוץ-לשוני והאחר את השיחה עצמה – אלא גם במאפיינים צורניים. הקטגוריה הדקדוקית המופקדת על תיאור השיח וניהולו היא מערכת המכונה סמני השיח,

* אני מודה לקרן הלאומית למדע על תמיכתה במחקר זה. תודתי לתלמידתי רות מגידס על הערותיה המועילות ועל עזרתה בגיבוש החומר ובעריכתו. תודה גם לנגה פורת על עזרתה.

ויש לה חוקיות משלה. סמני השיח מעוררים עניין רב בקרב הבלשנים זה למעלה משלושים שנה, ועיקר המחקר העוסק בהם הוקדש לזיהויים על פי אמות מידה תחביריות, סמנטיות ומורפולוגיות (למשל שיפרין, 1987; משלר, 1998; תומפסון, 2002), לתפקידיהם בשיח (למשל משלר, תשס"ט), למעטקי המשמעות שהם עברו ממשמעותם המקורית כמילות תוכן (למשל לבנת, תשס"ט; זיו, תשס"א) ולמידת השתגרותם, התמסדותם ו"מילונם" (=היותם חלק מן המילון; למשל הופר, 1996).

מוצאם של רוב סמני השיח (חוץ מסמנים כגון אהה, אַה ודומיהם) במילים "רגילות", מילות תוכן, מכל קטגוריות חלקי הדיבר (טרומר, תש"ס-תשס"א ואחרים): שמות תואר (כגון פשוט), שמות מספר (כגון עשר), שמות עצם (כגון האמת), תוארי פועל (כגון עכשיו), מילות קישור (כגון אבל), פעלים (כגון ידעתי) ועוד. רוב המחקרים העוסקים בתחום סמני השיח, ובכללם מאמר זה, מתעניינים בתהליך שבו התייחדה משמעות חדשה למילה או לביטוי, תהליך הפיכתה של מילת תוכן, מילה בעלת משמעות לקסיקלית המציינת דבר בעולם, לסמן שיח.

במאמר זה אני מבקשת להדגים באמצעות דיון בכיטויים הכוללים פועלי תפיסה (כגון הבין, ידע, חשב) ופועלי אמירה (כגון אמר, סיפר, הודיע) את אופייה המיוחד של מערכת סמני השיח, המאפשרת לדוברים לנהל שיחה שלמה ורבת-פנים על אודות האינטראקציה השיחית המתקיימת ביניהם. בתוך כך אנסה להאיר את מסלול ההיווצרות של הביטויים-סמני-השיח, המנצל את משמעותם המקורית של היסודות הבונים את הביטויים.

ברור מאליו כי במהלך השיח הדוברים מבצעים ללא הרף ובאופן שוטף פעולות של תפיסה ופעולות של אמירה, אך על פעולות אלה אין צורך להודיע, כשם שאין מכריזים על פעולות אנוש רבות אחרות. במילים אחרות, נראה שאף על פי שפעולות התפיסה והאמירה הן הפעולות העיקריות המתבצעות בעת השיח, פועלי התפיסה והאמירה המסמנים אותן נראים בלתי נחוצים. והנה דווקא קבוצות אלו של פעלים רווחות מאוד, למרבה הפלא, בשיח היום-יומי הדבור. התשובה לסתירה המדומה הזאת היא שרוב רובן של הופעות הפעלים מקבוצות סמנטיות אלו בטקסט הדבור נועדו לצרכים פרגמטיים, מטא-תוכניים. המשמעות הפרגמטית של הפעלים שונה, כמובן, ממשמעותם המקורית (כגון בוא נגיד, ששיעורו 'בערך'; זה אומר, הקרוב להכוונה היא). עם זאת אני מבקשת להראות כאן כי השימושים הפרגמטיים המגוונים של פועלי התפיסה והאמירה קשורים למשמעותם המילולית המקורית, וכי בחירתו של פועל מסוים לציון פונקציה פרגמטית מסוימת אינה מקרית. אנסה להצביע על קווים במשמעותם המקורית של פעלים אחדים המכתיבים שימושים פרגמטיים מסוימים בפעלים אלה ומונעים שימושים פרגמטיים אחרים. הופר (1991, עמ' 22) מכנה עיקרון זה "עקרון ההתמדה" (persistence) ומונה אותו עם מאפיינים

אחרים של תהליך הגרמטיזציה. יש לציין כי רוב הפעלים המובאים כאן הם ביטויים אידיומטיים או רכיבים בהם, כגון מה זאת אומרת, אפשר לחשוב, אתה לא מאמין, וביניהם ביטויים בני מילה אחת, כגון נגיד, כלומר, ידעתי. ככל השימושים הפרגמטיים הללו משמעות הפעלים שונה ממשמעותם הלקסיקלית, אין הם מוסיפים תוכן למבע שהם משובצים בו, ולשיטתנו הביטויים מתפקדים למעשה כסמני שיח. לעתים אופן השתלבותו התחבירית של הביטוי בשיח מצביע אף הוא על תפקידו הפרגמטי, בעיקר בהופיעו כיחידה תחבירית עצמאית – מבע נפרד (כגון אתה שומע?), או כהסגר המשולב בתוכן (כגון "לא, אנחנו אמרתי לך כבר... אנחנו עומדים ללכת למומחה" [שיחות תלמידים, 2008]).¹ ואולם במקרים רבים המבע הפרגמטי נראה כאילו הוא משפט עיקרי המשעבד את התוכן (כגון "אני חושב שבסוף אני ילך לשם היום" [שיחות תלמידים, 2006]), ולא קל לזהותו כפרגמטי (תומפסון, 2002). תפקיד הפועל (או המבע הפועלי) ייקבע במקרים אלו על פי קריטריון סמנטי: האם הפועל מוסיף לתוכן או שמא אין לו תרומה קונסטטואלית. בדוגמה שלעיל אני מניחה שהשימוש בפועל נועד למלא תפקיד מטא-תוכני כלשהו.²

אפשר לחלק את התפקידים הפרגמטיים שביטויי התפיסה והאמירה ממלאים לשתי קבוצות עיקריות:

1. ניהול האינטראקציה הבין-אישית – למשל בקשת תשומת לב (תקשיב; אתה שומע?), העברת תור הדיבור או לקיחתו (תגיד; רציתי לשאול משהו), שמירה על תור הדיבור (מה רציתי להגיד?), בדיקת הבנתו או הסכמתו של הנמען (הבנת? ועוד).
2. ניהול מעבר התוכן והבעת עמדה אישית כלפיו – למשל הבעת התוקף של הדברים (אני יודע/מאמין/חושב ש-), מסירת מקור התוכן (שמעתי ש-; מספרים ש-), הבעת הסתייגות מן התוכן (אפשר להגיד ש-), הבעה של רגש או הערכה כלפי התוכן (אתה לא מאמין), הכנת הנמען לתוכן (תשמע קטע לא נורמלי) ועוד.

יש לציין שהגבולות בין השימושים השונים אינם ברורים תמיד, ומבע אחד יכול לשמש למטרות שונות (למשל זיו, 1998; משלר, 2002). למשל המבע **תשמע קטע** עשוי לשמש הן ללקיחת התור, לפתיחת הדיבור ולבקשת תשומת לב והקשבה והן להכנת

1. "שיחות תלמידים, 2008", ולהלן גם "שיחות תלמידים, 2006", "שיחת חברות" ועוד, הן חלק ממאגר של שיחות מוקלטות ומתומללות בן כארבע שעות, שהכינו תלמידיי בתכנית לימודי התואר השני באוניברסיטת תל-אביב בשנים 2003–2008, ולהם תודותיי. שתי דוגמאות לקוחות מדיאלוג פסידו-מדובר בספר "תרה" מאת צרויה שלו (תל-אביב 2005). סימני הפיסוק בדוגמאות מיועדים להבהרת התוכן ולמניעת דו-משמעות. תפקידם לציין אינטונציה (נקודה – טון סופי יורד; סימן שאלה – טון סופי עולה; פסיק – טון ממשך) או הפסקה ברצף הדיבור (שתי נקודות – הפסקה קצרה; שלוש נקודות – הפסקה ארוכה יותר), ואין הם מכוונים לכללי הפיסוק הנורמטיביים של העברית הכתובה.

2. על היעדר ערך קונסטטואלי לסמני השיח ועל תפקידיהם הפרודורליים ר' למשל זיו, 1998.

הדובר לתוכן מעניין. כמו כן מבעים שונים עשויים לשמש באותו תפקיד – למשל **תקשיב, אני רוצה להגיד לך משהו, שומע? מתפקדים כולם כבקשת תשומת לב.**³ עם זאת, כאמור, אנו מוצאים שאין שרירות בתפקידי המבעים המכילים פעלים שונים, אלא יש קשר בין משמעותם המקורית של פועלי התפיסה והאמירה ובין שימושיהם הפרגמטיים. נדגים את הקשר הסמנטי-פרגמטי בכמה ביטויים המכילים פועלי תפיסה ואמירה.

פועלי תפיסה

ידע

הפועל **ידע** מציין שתוכן מסוים נמצא במוחו של אדם (לאחר ששמע אותו, למד אותו, הבין אותו או כדומה), ובתנאי שהתוכן אמתי לגבי דידו. כלומר דובר האומר משפט כמו "אני יודע שדן חולה" תופס את התוכן שהוא מעביר ("דן חולה") כאמתי, ואילו דובר האומר משפט כמו "אני חושב שדן חולה" מעביר תוכן שאין הוא בטוח באמתותו.

בנסיבות תוכן מסוימות משמעות מקורית זו של הפועל משתנה, ושיעורו של **אני יודע** דומה לזה של **אני בטוח** או לזה של **אני מאמין**: הדובר אמנם משתמש בפועל **יודע**, אך למעשה הוא אינו יודע; באמצעות השימוש בפועל הזה הוא מנסה להפגין ביטחון באשר לאמתות דבריו, ודווקא במקרה שאלו אינם עובדה הידועה לנמען. במקרה שהתוכן אינו יכול להיות יודע, כגון תוכן המתייחס לאירוע בעתיד, אין לכאורה אפשרות להשתמש בפועל **ידע**, ואכן הדובר המשתמש ב**ידע** במקרים אלו אינו מבקש לציין ידיעה אלא מנסה לחזק את תקיפותם של דבריו. הדובר מנצל אפוא את המשמעות המילולית של **ידע** כדי להציג את התוכן הלא-עובדתי כעובדה. כך בדוגמה שלהלן, שבה הדוברת מספרת על התלבטויותיה בעניין תכנון המשפחה עם גבר מסוים:

אני רוצה להיות אימא והוא מוכן לעשות את זה אבל אני יודעת שאתו זה יהיה אומר – זה אומר לבד כלכלית לחלוטין (ורדה רזיאל ז'קונט, 103 FM, פברואר 2008)

באמצעות הפועל **יודעת** הדוברת מביעה את ביטחונה שהתחזית שלה בדבר בן זוגה (שהוא לא יוכל לפרנס אותה אם יקימו משפחה) נכונה. תחזית זו אינה עובדתית, שכן היא מתייחסת לאירוע העתיד לבוא, אך היא מוצגת כאילו היא עובדה, וכדרך זו משכנעת הדוברת את בת שיחה.

3. גם מילים שאינן פעלים עשויות לשמש באותו תפקיד, למשל **רגע וטוב אז**, אלא שאנו עוסקים כאן בפועלי תפיסה ואמירה.

השימוש הפרגמטי בולט אף יותר בביטוי **אתה יודע ש**, שהרי ברור מאליו לדובר שאין צורך לומר לנמען מה הוא יודע, אלא גם כאן הדובר מנצל את המשמעות המילולית של **ידע** בניסיון להציג את התוכן כעובדה. בדוגמה שלהלן סוכן נסיעות מסביר ללקוחו פרט שהוא לא ידע, כלומר הדובר מחדש לנמען דבר מה ובכל זאת הוא משתמש בביטוי **אתה יודע ש**:

אתה יודע שמחכים לך עם שלט וזה (שיחות תלמידים, 2008)

באמצעות הביטוי **אתה יודע ש** הדובר הופך את הנמען לשותף שלו למידע מלכתחילה. כביכול הדברים כבר ידועים, ובשל כך הם כביכול עובדתיים. זו דרכו של הדובר לחזק את דבריו ולתת להם תוקף אמת פסידר-אובייקטיבי. גם הביטוי האידיומטי השכיח כל כך **אתה יודע** (המקביל לביטוי האנגלי you know) נועד לקרב את הנמען על ידי הצגת הדברים כעובדה הידועה לו. ומעניין שמיקומו של הביטוי במבע מבליט דקויות שונות במשמעות **ידע** כסמן שיח. כאשר הדובר פותח הסבר או פירוט בביטוי **אתה יודע**, הוא מאותת לנמען להתחבר למידע המוכר לו (על סמך ידע המשותף לו ולנמען או ידע שהמוען משער שהוא משותף לשניהם), ובכך רומז לו שהסבירות שיבין את ההסבר או הפירוט גדולה יותר. כך בדוגמה שלהלן:

א: איזה סנדלים יפים!

ב: קניתי אותם בשדרות ח"ן. את יודעת על יד תולעת ספרים יש חנות עם נעליים של כל מיני חברות טובות

כשהדובר משתמש בביטוי כפתיח לתשובה על שאלה, הוא מאותת כי תוכן תשובתו הוא בבחינת ידע משותף רווח, ולכן אין הוא מפתיע, מחדש או מעניין במיוחד. למשל:

א: איך דנה מתקדמת בקריירה החדשה שהיא התחילה?

ב: את יודעת, זה לא כל כך פשוט כשיש תינוק בן שנה

וכשהדובר משרבב את הביטוי בסופה של אמירה, הוא מגדיר את דבריו כ"ידיעה" משותפת, ומשהוגדרו הדברים כידיעה הם מתויגים בתודעה כעובדה. בדוגמה שלהלן הדובר משכנע את חברו לקחת ציפה לטיול לחו"ל:

ציפה. נכנסת לתוך הציפה וגמרנו. זה שלך אתה יודע, גם זה לא תופס המון מקום (שיחות תלמידים, 2008)

אלו רק דוגמאות אחדות. הדברים ראויים למחקר מקיף נפרד. המרכיב הסמנטי המציין את מידת הביטחון של הדובר באמתות התוכן הוא גם בסיס לשימושים פרגמטיים שיש בהם גוון של הבעת רגש כלפי התוכן. למשל

ברוגמה שלהלן הידיעה מראש משקפת התנשאות ומעניקה לדוברת יתרון המאפשר לה להתריס כנגד בת שיחה או להוכיח אותה.

בת: קיבלתי רפורט על חניה

אם: ידעתי. אמרתי לך לנסוע לשם בלי האוטו (שיחה בין בחורה לאמה,

ינואר 2004)

ברוגמה זו נראה שלתוכן נספחות נזיפה והתרסה. יש לציין שביטוי זה (ידעתי) עשוי להיות מופק גם למשמע בשורה טובה. כך או כך, ההצהרה על ידיעה מראש משקפת מידה של התנשאות – לעומת הצניעות המשתמעת מהשימוש בפועל **חושב**, כפי שנראה מיד.

כעולה מן הדוגמאות, השימוש הפרגמטי בפועל ידע נועד לחזק את תקיפות הדברים לצרכים שונים כגון שכנוע, קירוב הנמען, הבעת כוח ועוד באמצעות ניצולו של רכיב העובדתיות במשמעותו היסודית של הפועל.

חושב⁴

באחד משימושו היסודיים הפועל **חושב** מציין שתוכן מסוים נמצא במוחו של אדם, ובתנאי שהתוכן אינו עובדתי. משמעות זו קרובה למשמעות הצירוף **מחזיק בדעה**. התוכן הסובייקטיבי המובא אחרי הפועל, שתקיפותו נמוכה, הוא יסודם של השימושים הפרגמטיים בפועל **חושב**. ה"חושב" בשימוש הפרגמטי הנידון כאן אינו מדווח על תוכן מחשבתו אלא מביע את היסוסו לתמוך בתוכן ללא הסתייגות. במילים אחרות, הדובר מציג את התוכן, בין שהוא עובדתי ובין שלא, כדעה, כתוכן סובייקטיבי, ובכך מחליש את תקיפותו. הוא משתמש בפועל **חושב** כדי לא להתחייב לאמתות התוכן או כדי לא להישמע נחרץ בדעתו. הרוגמה שלהלן נלקחה משיחה שנסבה על השאלה אם כדאי לקנות כרטיסיית אוטובוס אחת שתשמש את האב ואת שתי בנותיו הצעירות:

אבל הן משלמות פחות אני **חושב** (שיחות תלמידים, 2006)

הדובר מוסר תוכן עובדתי, אך מביע הסתייגות מביטחוננו המלא בו. הרוגמה שלהלן לקוחה משיחה על פוליטיקה:

אני **חושבת ש- אני לא יודעת אם אני מסכימה שהכול אבוד** (מפגש חברים,

נובמבר 2003)

4. בחרתי להציג כאן את השימוש ב**חושב** בזמן הווה, אף שיש שימושים פרגמטיים לפועל זה גם בזמנים אחרים, כגון השימוש ב**חשבת** ש- לציון התברות המלווה באכזבה או בעלבון: "חשבת שאת חברה שלי" (ר' סידון, תשס"ג, עמ' 121).

הדוברת מביעה דעה, אך מעוניינת להחליש את ביטחונה בה. למעשה היא רוצה לומר שלא הכול אבוד, אולם כיוון שהיא מביעה דעה הפוכה לדעתם של שאר משתתפי השיחה, הנימוס מחייב אותה לרכך את ההתנגדות, והיא עושה זאת על ידי הפחתת נחישות דעתה. במקרה זה שלושה ביטויים – שבהם פועלי התפיסה חושבת, לא יודעת ומסכימה – מקדימים את התוכן. כולם משמשים לאותה פונקציה – ריכוך, וגיבובם מעצים אותה.

הצורך של הדובר להחליש את תקיפות דבריו ולרכך את תוכנם עשוי לנבוע מטעמי נימוס או צניעות או מסיבות אחרות, למשל חששו שהתוכן יהיה לא נוח או אף קשה לנמען. בדוגמה שלהלן הדובר מתכוון להגיד דבר מה נגד התרבות של בת שיחו האמריקאית. מטעמי נימוס הוא מרכך את דבריו על ידי החלשת תקיפותם, או נכון יותר במקרה זה – החלשת תוקפנותם:

כן אני חושב שזה חלק מה- מ' מ.. יש משהו בתרבות האמריקאית שהוא מאוד קיצוני, אָה לכל כיוון (שיחות תלמידים, 2008)

נראה שהדובר התכוון להגיד "אני חושב שזה חלק מהתרבות האמריקאית", אולם האמירה נראתה לו בוטה מדי למרות השימוש המרכך בפועל חושב, והוא העדיף לנסח את דבריו מחדש, ובריכוך נוסף: "יש משהו בתרבות האמריקאית שהוא" וכו'. בדוגמה שלהלן הדוברת חוזרת בה מן הביטוי האמת היא, שתפקידו לחזק את תוקף האמת של דבריה, ובוחרת להחליש אותה דווקא, באמצעות אני חושבת ולפי דעתי:

אבל האמת היא שכל הקטע הזה אני חושבת הוא באמת כלכלי ולא ביטחוני לפי דעתי (שיחות תלמידים, 2008)

הדוברת מתקשה למצוא את המינון הנכון להבעת הנחישות של דבריה, והיא משתמשת במערכת ביטויים פרגמטיים לחיזוקם ולהחלשתם לסירוגין. לסיכום, ראינו ששימושי הפרגמטיים של חושב נועדו להפחית בכוונה תחילה את תקיפות הדברים ולרכך את התוכן לשם נימוס, והם קשורים במשמעות היסודית של הפועל חשב: הוא מציין שבראשו של החושב מצוי תוכן שאינו עוברתי, וממילא תוכן שכזה תקיפותו פחותה.

הבין

הפועל הבין מסמן את סוף תהליך השגתו של תוכן מסובך או מורכב הנתפס כאמתי. התהליך מתרחש תוך כדי ביצוע פעולות היקש שונות, הסקת מסקנות וכו' (דברים דומים אצל סיידון, תשס"ג, עמ' 108).

הדוגמאות שלפנינו מציגות את הקשר בין השימוש הפרגמטי התמים לכאורה של וידוא הבנה תוך כדי שיחה ובין מורכבותו של התוכן והפעילות הקוגניטיבית

המורכבת הכרוכה בהבנה הכלולות במשמעות הפועל. הקשר הזה בא לידי ביטוי בכך שהשימוש הפרגמטי בפועל הבין מופיע בהקשרים של תוכן מורכב. בדוגמה שלהלן הדוברת מוודאת הבנה של בת שיחה בנקודה "מסובכת" בשיח. ההקשר הוא שיחת ייעוץ פסיכולוגי ברדיו. הפסיכולוגית ורדה רזיאל ז'קונט משמיעה עצות, ותוך כדי כך היא מציגה את מורכבות הנושא:

העניין הוא שגם עם הנתונים הקיימים אולי היה שווה להביא אתו ילד אני לא יודעת, את מבינה? (ורדה רזיאל ז'קונט, 103 FM, פברואר 2008)

הביטויים הפרגמטיים מסגירים את עמדתה המורכבת של הדוברת: העניין הוא (הבעת עמדה נחרצת); אולי; אני לא יודעת (הדוברת חוזרת בה מנחרצותה); את מבינה? (=את מבינה את הקושי להגיע למסקנה חד-משמעית בעניין סבוך זה?). בדוגמה שלהלן הפירוט המייגע שמציגה דוברת ב מביא את דוברת א להסיק מסקנות מן הדברים ולהשתמש בביטוי הבנתי אותך:

א: אנחנו נפגשות או שאת עדיין כל כך עסוקה
 ב: אני אסביר לך מה תכניותי להיום. אני מלמדת עד שתי-עשרה אחר כך
 אני אצל קלוד אחר כך אני נוסעת לבית ברל לשמוע הרצאה של תלמידה שלי והגענו כבר עד ארבע
 א: הבנתי אותך (שיחת חברות)

במילים אלה מבקשת דוברת א להעביר מסר כגון 'קיבלתי את העובדות המפורטות שהעברת לי, עיברתי אותן ואני מסיקה מכך שלא ניפגש'. באמצעות הפועל הבנתי הדוברת גם מאותתת שהיא הסיקה את המסקנה מתוך התשובה הלא-ישירה של דוברת ב, שרמזה למורכבות תשובתה בסמן השיח המקדים אני אסביר לך. להבנתי אותך מיתוסף אולי גם גוון רגשי של אכזבה ושל האשמת דוברת ב בהצגת תשובה מפורטת מדי, הנתפסת כהתנצלות מראש. כל זה מובע בביטוי הבנתי אותך. דוברת א מודיעה שהבינה את כל מישורי הדיבור של ב (=הסקתי שפגישתנו לא תתבצע, הבנתי את הכוונות הסמויות שבמבנה התשובה הבלתי-רגיל, וגם אולי התאכזבתי).

מן הדוגמאות עולה קשר בין משמעותו הפרגמטית של הפועל הבין ובין משמעותו היסודית. עצם השימוש בו מסמן שתוכן מסוים הוא מורכב או מסובך ורומז שמשמעיים ממנו דברים נוספים.

האמין

הפועל האמין מציין תפיסה של תוכן שמעמד האמת בו מיוחד: אמנם התוכן הוא בגדר השערה, כלומר אמתותו מוטלת בספק מבחינה אובייקטיבית ורציונלית, אולם

לגבי ידו של המאמין התוכן אמתי אף שהספק בדבר קיומו ידוע לו, שכן הוא מודע לאופן ההשגה הבלתי־רציונלי.

ננסה לעמוד על הקשר שבין אופי תפיסת התוכן וסוג התוכן הכלולים במשמעות הפועל האמין ובין שימושים פרגמטיים בפועל.

בביטוי תאמיני לי בדוגמה שלהלן הדובר מבקש מן הנמענת לקבל את השערתו כעובדה מפני שהוא, הדובר, בטוח בכך. פירוש הביטוי בהקשר זה מעין 'תאמיני לי כי אני כבר יודע':

אני מזמין אותה. תאמיני לי היא תשמח מאוד (שיחות תלמידים, 2008)

הביטוי תאמיני לי בפנייה לנמען נועד לשכנע. הדובר נזקק לבטא את ביטחונו הרב באמתות הדברים דווקא משום שהתוכן ידוע לו ולבת שיחו כמשוער בלבד. בדוגמה שלהלן הביטוי אתה לא מאמין משמש להבעת התפעלות או להצגת מסר המזמין התפעלות מצד הנמען:

אתה לא מאמין איזו מסיבה בכלל הייתה שם (שיחות תלמידים, 2008)

שימוש זה, וכמוהו השימוש בביטוי אני לא מאמין כתגובה מתפעלת, קשורים לפן הרגשי שבמשמעות הפועל, הפן של אופן השגת התוכן: נטיית לב אי־רציונלית. הביטויים מבטאים התפעלות מתוכן מפתיע ומציגים אותו כתוכן לא מציאותי, שקשה להאמין בקיומו.

תוכן האמונה הלא־ודאי עומד בסתירה למידת הביטחון הרב בו, ועובדה זו מאפשרת שימושים פרגמטיים שונים ומעניינים בפועל האמין. הדובר יכול להפגין באמצעותו ביטחון בדבריו, אך ביטחון מסויג, והוא יכול לסמן באמצעותו תוכן כפנטסטי ובו בזמן מציאותי.

פועלי אמירה

אמר, יגיד

הפועל אמר, הכללי בפועלי האמירה, הוא גרעין למגוון עצום של ביטויים בעלי תפקיד שיחתי. ביטויים אלה ראויים למחקר נפרד, אך פטור בלא כלום אי אפשר, ולכן נדגים מעט מהם ונקשור אותם למשמעות המקורית של הפועל. ראשית נזכיר שוב כי אין טעם בציון פעולת האמירה, הנעשית בשיח ללא הרף. על כן ברור כי דובר המשתמש בפועל אמר מבצע למעשה פעולות פרגמטיות, כגון חיזוק התוקף של דבריו, הבלטתם ועוד. הביטוי אני אומר לך, למשל, נועד להבליט את התוכן הבא מיד אחריו. דוגמאות:

אמרתי או.קיי שאני חוזר מהמילואים אני משנה הכול, החלטתי לעבור

לקאדנס גבוה [=הילוך של אופניים], לשנות, ובאמת הכול השתנה. אז כמה זה? חודשיים בערך? כבר אז.. עכשיו.. מגיעות תוצאות. אחי אני אומר לך אני רכבתי היום שלושים וחמש קמ"ש מקדימה מקדימה חנקתי את כולם (שיחות תלמידים, 2006)

אני אומרת לך זה פשוט נורא איך שהילדות מסתובבות היום חצי ערומות (ארוחת ערב משפחתית, יוני 2003)

האינטונציות השונות שבהן נאמר הביטוי מציגות דקויות שונות של הדגשת התוכן. בדוגמה הראשונה הדובר מדגיש את התלהבותו מן התוכן התוכף לביטוי, תוכן מפתיע, ואילו בדוגמה השנייה הדוברת מדגישה את שאט נפשה מן התוכן. חלק משימושו הפרגמטיים של אמר יסודם בשימוש מטפורי. כשם שהאומר דבר מה מעביר רעיון לנמען, כך מצבים, התרחשויות, חפצים או אפילו דברים שנאמרו עשויים להעביר רעיונות לא מילוליים, וניתן לראות אותם כאילו הם אומרים משהו, כאילו משהו משתמע מהם. זהו יסודם של ביטויים הקשורים לעמידה על משמעות הדברים כגון זאת אומרת, מה זה אומר, מה אתה רוצה להגיד לי בזה ועוד. להלן דוגמאות:

זה שאני לא מכרכר סביבו כל היום כמוך, זה אומר שאני לא אבא טוב (תרה, עמ' 52)

מה זה באיזה בחינה? מה זה אומר? תסבירי את עצמך (שיחות תלמידים, 2008)

כמו אנשים חיים אני עוד לא ראיתי דבר כזה. ככה כאילו את יודעת את רואה את זה אבל בדמות של.. ממש גם גודל של אנשים וגם הם הול- הם הולכים ומדברים ו- זאת אומרת יש להם תנועות ידיים תנועות ראש (שיחות תלמידים, 2006)

אתה מבין מה אתה אומר כאן? (שיחות עם מאזינים ברדיו, דצמבר 2008)

השימוש השיחתי בפועל תגידי לנתינה וללקיחה של תור הדיבור בשיחה נראה קרוב למשמעותו היסודית של הפועל, כבדוגמה שלהלן:

תגידי, אני יכולה לקבל תלוש גם? של פעם שְׁעָבְרָה של החודש שעבר? (שיחות תלמידים, 2006)

הפועל תגידי משמש במקרים כגון זה לפתיחת מבע, לרוב לפני שאלה או בקשה, והוא מציין שהדובר מצפה לתשובה מן הנמען. במילים אחרות, באמצעות סמן השיח תגידי מודיעה הדוברת לנמענת שאחרי סיום השאלה או הבקשה היא מתבקשת לומר משהו, דהיינו התור יעבור אליה.

בדוגמה שלהלן נראה כי המשמעות של תגידי התרחקה מרחק רב מן המשמעות היסודית, והשימוש הפרגמטי הנוגע לתור הדיבור מכווו דווקא לשמירת התור אצל הדובר:

תגידי, מה רציתי להגיד, טוב אני לא זוכרת. אז נדבר אחר כך. ביי (שיחות תלמידים, 2006)

בדוגמה זו ברור שאין הפועל תגידי מתפקד עוד כהזמנה לתגובה; הוא מתפקד כממלא חלל, כביטוי המשמש את הדוברת לשמור על תורה בשיחה, כדי שהנמענת לא תפריע לה ולא תסיים את השיחה עמה לפני שהיא, הדוברת, מוכנה לכך. לסיכום, השימוש בפועל אמר לציון פעולת האמירה יוצר מעין הכפלה של "נוכחות" הפעולה (הפעולה מחד גיסא והדיווח עליה מאידך גיסא), ועל ידי כך הפעולה מובלטת. נראה שביטויים שונים מעצימים כל אחד פן אחר בפעולת האמירה: חלקם מדגישים את פיסת התוכן שאחרי הפועל (אני אומר לך), אחרים מדגישים את הרעיון המסתתר מאחורי המילים (מה זה אומר), ויש ביטויים המבליטים את הפן האינטראקטיבי של האמירה והאמירה שכנגד (תגידי) וכיוצא בזה. לבסוף נציג שני פועלי אמירה ספציפיים יותר שתפקידיהם הפרגמטיים עולים בקנה אחד עם קווים ייחודיים במשמעותם.

סיפר

הפועל סיפר, ובעיקר השם סיפור הגזור ממנו, מגלמים במשמעותם תוכן עלילתי שיש בו פואנטה, ומשום כך משמש הפועל כהקדמה לתוכן מעניין או לתוכן ארוך, שהרי סיפור עלילה בדרך כלל אינו קצר מאוד. דוגמה:

אז בואו אני יספר לכם. יש לי, אמור להיות לי מבחן בתנ"ך ביום.. רביעי ומבחן בספרות ביום שישי אין זמן ללמוד ביום אחד לספרות ואנחנו גם מכינים מחזה לתיאטרון ו... (שיחות תלמידים, 2008)

הדובר מכין את הנמענים לקשב ממושך מן הרגיל (כזה הנדרש לסיפור).

מודיע

הפועל הודיע בא לפני תוכן שייחודו בכך שהוא חשוב לנמען, ממוקד לדבר מסוים ובדרך כלל מוכתב מגבוה, ובכל מקרה קשה לנמען לשנותו. תכונות אלו של התוכן מקנות לביטוי אני מודיע לך את משמעותו הפרגמטית: הצגת התוכן כחשוב, כסופי, שאין לערער עליו. דוגמה:

ואני מודיע לך, הילד לא יעמוד בפרידה שלכם (תרה, עמ' 28)

סיכום

ראוי לציין שסמני שיח רבים המשמשים במישור המטא-שיחה למילוי הפונקציות שהוזכרו במאמר ופונקציות אחרות הם מילות קריאה, שמות עצם, תוארי פועל ועוד, כגון אהה, נו, האמת, בסדר. המבעים שבמרכזם פועל תפיסה או אמירה מן הסוג הנידון במאמר זה הם רק חלק מאוצר סמני השיח ב"שפת המטא-שיחה". ניסיתי להצביע על זיקה הקיימת בין משמעותם המקורית, הלקסיקלית, המילולית, של סמני השיח ובין משמעותם הפרגמטית. ייחודם של מבעי התפיסה והאמירה לעומת חלק מסמני השיח האחרים הוא ביכולתם להדהר את שתי המשמעויות בשני המישורים של השיח ובכך ליצור מסרים מורכבים יותר ורבי השתמעויות, כגון הבנתי אותך.

הקיצורים הביבליוגרפיים

- הופר, 1991, "On some Principles of Grammaticalization", = *Approaches to Grammaticalization*, 1, ed. E. C. Traugott and B. Heine, Amsterdam 1991, pp. 17–35
- הופר, 1996, "Some Recent Trends in Grammaticalization", = *Annual Review of Anthropology* 25 (1996), pp. 217–236
- זיו, 1998, "Hebrew *kaze* as Discourse Marker and Lexical Hedge: Conceptual and Procedural Properties", *Discourse Markers: Descriptions and Theory*, ed. A. H. Jucker and Y. Ziv, Amsterdam 1998, pp. 203–221
- זיו, תשס"א = י' זיו, "זה בכלל לא 'פשוט': סמני שיח בעברית מדוברת", בלשנות עברית 48 (תשס"א), עמ' 17–29
- טרומר, תש"ס–תשס"א = פ' טרומר, "תזוזות קטגוריאליות בעברית הישראלית – קווים כלליים למחקר", חלקת לשון 29–32 (תש"ס–תשס"א), עמ' 222–241
- לבנת, תשס"ט = ז' לבנת, "סמני השיח בעברית של ימינו – מבט סינכרוני ודיאכרוני", מאתיים וחמישים שנות עברית חדשה, בעריכת ח"א כהן (אסופות ומבואות בלשון, ח), ירושלים תשס"ט, עמ' 211–227
- משלר, 1998, "Rotsè lishmoa kèta? 'wanna hear something = weired/funny [lit. 'a segment']?: The Discourse Markers Segmenting Israeli Hebrew Talk-in-Interaction", *Discourse Markers: Descriptions and Theory*, ed. A. H. Jucker and Y. Ziv, Amsterdam 1998, pp. 13–59
- משלר, 2002, "The Role of Discourse Markers in the Construction of Multivocality in Israeli Hebrew Talk-in-Interaction", *Research on Language and Social Interaction* 35 (2002), pp. 1–38

משלר, תשס"ט = י' משלר, "מערכת סמני השיח של העברית היומיומית הדבורה",
 בלשנות עברית 62–63 (תשס"ט), עמ' 99–129
 סיידון, תשס"ג = ו' סיידון, "פועלי התפיסה בעברית החדשה – תחביר, משמעות
 ושימוש", עבודת גמר, אוניברסיטת תל-אביב, תשס"ג

D. Schiffrin, *Discourse Markers*, Cambridge 1987 = 1987, שיפריין,
 S. A. Thompson, "Object Complements' and Conversation: = 2002, תומפסון,
 Towards a Realistic Account", *Studies in Language* 26 (2002), pp. 125–164